ეროვნული ბიბლიოთეკა

ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՁԱՅՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ ՕՐԱԹԵՐԹ

ՕՐԳԱՆ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ԲԱՑՈՒԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

„ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՁԱՅՆ" օրաթերթի

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆՆ Է

1 ամիսը	8 ռ.	3 ամիսը	21 ռ.
2 ամիսը	15 ռ.	4 ամիսը	25 ռ.

ԱՌԱՆՁԻՆ ՀԱՄԱՐԸ 50 ԿՈՊ.

Խմբագրութիւնը բաց է ամեն օր (բացի կիրակի եւ տօն օրերից) առաւօտեան ժամը 9—2-ը, իսկ գրասենեակը նաև երեկ. ժ. 6—8.

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԸՆԴՈՒՆՒՈՒՄ ԵՆ ԱՄԵՆ ԼԵԶՈՒՈՎ

ՏՈՂԱՏԵՂԻՆ՝

Առաջին երեսի վրայ	50 կոպ.
Վերջին երեսի վրայ	30 կոպ.

Հասցէն՝ Тифлисъ, Головинскій просп. № 25. Tiflis, Rédaction du journal «Jogovrdi Dzain». Телефонъ 10—99.

ԿԱՐԵՒՈՐ ԼՈՒՐԵՐ

Կազմուել է Գերմանիայում կենտրոնական իշխանութիւն։

Բոլշեւիկների նոր վայրագութիւնները։

Դաշնակիցները Թիֆլիսում։

Ձերբակալութիւններ Թիֆլիսում։

ԲԺՇԿԱՊԵՏ

Յ. ՄԵԼԻՔ-ՆՈՒԲԱՐԵԱՆ

(Նախկին Դավոս սանատորիայի ասիստենտ)։

Ներքին և երեխայոց հիւանդութիւնների մասնագէտ, Թոքերի և սրտի հիւանդ.։ Ընդունելութիւնը ամեն օր երեկոյեան ժամը 5—7-ը։ Սոլոլակ, Թոփչիևսկայա 3, հեռ. 16—69։ ա. օ.) 100—42

ԲԺՇԿԱՊԵՏ

Գ. ՄԵՀՐԱԲԵԱՆ

Նախկին ասիստենտ Բեռլինի եւ Մոսկուայի համալսարանների կլինիկաների։ Մասնագէտ ներքին հիւանդութիւնների—թոքախտի և սրտի. ընդունելութիւնը՝ իր բնակարանում և լոյսի ու էլեկտրոբուժական կաբինետում։ Հետազօտութիւնը և բժշկութիւնը X ճառագայթներով։ Ամեն օր, 9—1 և 5—8 ժամը երեկ. Բեհբուտովսկայա փ., № 23։ Հեռ. 7—92։ 100—32

ԲԺԻՇԿ

ԳՐ. Յ. ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ

Նախկին ասիստենտ Ժնևի համալսարանի կլինիկաների և պրոֆես. Oltramare-ի վեներական հիւանդութիւնների մասնագիտական բուժարանի։

ՆԵՐՔԻՆ և ԿԱՆԱՆՑ հիւանդութիւն. մասնագէտ ՎԵՆԵՐԱԿԱՆ (ՍԻՖԻԼԻՍ, ներարկումն «606»-ի և «914»-ի), ՄԻԶԱՄԵՌԱԿԱՆ (Հին և ՆՈՐ ՏՐԻՊԵՐ և նրա կոմպլիկացիաները) ՆԱՇՈՒԻ ցաւերի։

Էլեկտրաբուժական կաբինետ։

Ընդունելութիւն ամեն օր, առաւ. ժ. 10-ից 1-ը, երեկ. 4-ից 6-ը։ Կիրակի օրերը միայն ժ. 12-ից 1-ը։ Կիրոչնայա, № 11։ 100—2

Թիֆլիս, 26 դեկտեմբերի

ՄԵՐ ՀԱԿԱՌԱԿՈՐԴՆԵՐԻՆ

Հայ-վրացական կոնֆլիկտից օգտուելով մեր հակառակորդները աշխատում են այս օրերս [illegible]

հեղութեան մեղքը նաև Հայ Ժողովրդական Կուսակցութեան վրայ ձգել, որպէսզի այդպիսով փրկուած լինի սոցիալիստների [illegible] գիւտը, թէ երբ սոցիալիզմը միակ միջոցն է ժողովուրդները ազգային պայքարից ազատելու համար, իսկ ամեն մի ոչ-սոցիալիստ հոսանք, որպէս այդպիսին, ինչքան էլ նա ազատամիտ լինի, չի կարող չդառնալ շովինիստ ու ազգամոլ, որովհետև նա կանգնած է ազգային և ոչ դասակարգային հողի վրայ։

Սկսել է այդ պայքարը «Соціалъ-Демократъ» թերթը, որտեղ միացած են ռուս և հայ «ինտերնացիոնալիստները» Արշակ Զուրաբովի գլխաւորութեամբ։ Միանգամայն [illegible] կարդալով, որ Անդրկովկասի կեանքը չի ուզում այնպէս ընթանալ, ինչպէս հրամայում է Մարքսը և սոցիալիզմը, Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատիայի այս թերթի № 31-ում խմբագրութեան մի անդամը «Д. Г.» ստորագրութեամբ գրուած յօդուածի մէջ հաստատում է, որ հայ բուրժուազիան, ինչպէս նաև Անդրկովկասի պրոլետարիատը, [illegible] առնելով երկրի տնտեսական զարգացման չափերը, կողմնակից է Անդրկովկասի պետութիւնների միացմանը։ Բայց [illegible] նութիւնը [illegible] և հայ սոցիալ-դեմոկրատների համար, որոնք միշտ պնդել են, թէ հայ բուրժուազիան է միակ պատճառը հայ-վրացական և հայ-թաթարական ընդհարումների, թերթի նոյն համարում տպուած է «А. З—въ» ստորագրութեամբ մի ուրիշ յօդուած «Въ отставку!» պղնկալից խորագրի տակ, որտեղ հեղինակը պնդում է, թէ կոնֆլիկտին մեղսակից է նաև Հայ Ժողովրդական Կուսակցութիւնը։ Չէ՞ որ Մարքսը հրամայում է կեանքի-բոլոր չարիքները որոնել այն կուսակցութիւնների մէջ, որոնք չեն հետևում սոցիալիզմի [illegible], իսկ այդպիսին հայ իրականութեան մէջ միայն Հայ Ժողովրդական Կուսակցութիւնն է։

«Соціалъ-Демократъ»-ի օրինակը քուն չի տալիս «Մշակ»-ի նոր խմբագիրներին, և նրա երէկուայ համարում մեզ առաջարկում է մի անհեթեթ[?] հարցադրում, բաղկացած չորս կէտից՝ „Նոր գիւտեր" խորագրի տակ։

Մենք հնարաւորութիւն չունենք պատասխանել այս հարցադրմանը ամենայն մանրամասնութեամբ, և հրաւիրում ենք „Մշակ"-ի խմբագիրներին ուշադրութեամբ կարդալ իրենց թերթի այն համարները, որոնք դուրս են եկել վերջին երկու տարուայ ընթացքում մինչև նրա յանկարծակի [illegible] սոցիալիստական ու դասակարգային դառնալը։ Այնտեղ նրանք կը գտնեն մեր պատասխանը։

Այսօր մենք նորից կը կրկնենք այն, ինչ որ միշտ պնդել ենք, բայց, դժբախտաբար, չեն իւրացրել „Մշակ"-ի երիտասարդ սոցիալիստները։ [illegible] պատասխանը „Մշակ"-ի հարցին, [illegible] էջերը։

Թերթը պնդում է, թէ Դաշնակցութիւնը սոցիալիստական և դասակարգային երբեք չի եղել, թէև նա ընդունել է սոցիալիստական ծրագիր [illegible]

ցութիւնը ազգամոլութիւնից։

Պարոններ, դուք այնքան վիճել էք մինչև այժմ իրար մէջ, —դուք բոլշևիկներդ, մենշևիկներդ, Պլեխանովականներդ, Բերնշտէյնականներդ, ձախ սոցիալիստ-յեղափոխականներդ, աջ սոցիալիստ-յեղափոխականներդ, աջ դաշնակցականներդ, «Աշխատաւոր»-ականներդ, Բաքուի ինտերնացիոնալիստ-դաշնակցականներդ, Վրաստանի ս.-դ.-ներդ, Ռուսաստանի ս.-դ.-ներդ, «Հումմէթիստներդ» և այլն, և այլն, և այլն, և այժմ էլ նոր „մշակականներդ"—այն մասին, թէ որն է ձեզանից „իսկական" սոցիալիստը, և որն է բուրժուան,—որ խեղճ հայ քրիստոնեայ ժողովուրդը միանգամայն շփոթուել է ձեր վիճաբանութիւններից։

Մենք ունենք, սակայն, երկու փաստ, որոնք մեզ համար ուղեցոյց են իրողութիւնը պարզելու համար։ Առաջին՝ թէև Դաշնակցութեան հակառակորդները միշտ պնդել են, թէ նա բուրժուական է, բայց Դաշնակցութիւնը ճանաչուել է, յամենայն դէպս, Միջազգային Սոցիալիստական Բիւրոյի կողմից, այսինքն համաշխարհային սոցիալիզմի միակ մարմնից, որ ձեզ համար հանդիսանում է „իսկական" դատաւորը։ Երկրորդ՝ հայ բանուորութիւնը մինչև այժմ իր դասակարգային կռուի մէջ կազմակերպուել է գլխաւորապէս դաշնակցականների ջանքերով։

Սա „Մշակի" համար պէտք է լինի պատասխան և երկրորդ կէտի առթիւ, որտեղ թերթը պնդում է, որ երբ թէ Եւրոպայի մի քանի սոցիալիստական կուսակցութիւններ [illegible]

Պարոններ, դուք նորակոչ սոցիալիստներ, եթէ հսկայական գերմանական սոցիալ-դեմոկրատիան, որի յետևին կանգնած է միլիոնաւոր բանուորութիւն, — հայ սոցիալիստների տեսակէտից,—որոնց կարելի է տեղաւորել մի կառքի մէջ,— „մեշչանական" կազմակերպութիւն է,—այն ժամանակ՝ մենք խոնարհուում ենք ձեր համաշխարհային „ծապլվարական" հռչակի առջև։

Այդ դէպքում ինչ կարող ենք մենք պատասխանել ձեր հարցադրման երրորդ կէտին, որտեղ դուք պնդում էք, որ Երևանի պարլամենտն էլ սոցիալիստական չէ։ Եթէ եւրոպական սոցիալիստները ձեր տեսակէտից ամենահասարակ սոլողականներ են, էլ որտեղ մնաց Հայաստանի սոցիալիզմը։

Բայց, յամենայն դէպս, հենց ձեր առարկութիւններից ամեն մի անկողմնակալ ընթերցողի համար պարզւում է մեր պնդման ճշմարտութիւնը,—թէ սոցիալիզմը շատ յաջող կերպով կարողանում է կենակցել ազգամոլութեան հետ։

Ինչ վերաբերում է ձեր հարցադրման չորրորդ կէտին, թէ որտեղից ենք մենք գտել, որ հայ սոցիալիզմի ուրիշ հոսանքներ էլ, բացի Դաշնակցութիւնից, (հակավրացական և հակաթրքական են, մենք պատասխանում ենք.—

Մեր տեսակէտից ազգամոլութիւն է, հակառակ դէպքում միամտութիւն՝ պահանջել ուրիշ ազգութիւններից. „Եղէք մեզ պէս սոցիալիստ, որ մենք ձեզ հետ կարողանանք գտնել ընդհանուր լեզու"։ Ով որ այդպիսի պահանջ է դնում, կամ թաքցնում է իր ազգամոլութիւնը,—ինչպէս մենք ամեն օր տեսնում ենք Անդրկովկասի քաղաքական կեանքի մէջ („Հումմէթ" կուսակցութեան կամ Ս. Շահումեանի օրինակը), —կամ թէ միամտութիւն է անում, երևակայելով, որ այդ ձևով [illegible]

րայ, այլ իրապէս, հաստատել ազգերի մերձեցումը։

Բայց սա մի նիւթ է, որի մասին մենք դեռ առիթ կունենանք խօսելու շատ անգամ։ Այստեղ կասենք միայն այսքանը. Հայ Ժողովրդական Կուսակցութիւնը ձգտել է միշտ և ձգտելու է ապագայում մերձեցնել հայ ժողովուրդը հարեւան ազգերի հետ, առանց սպասելու այն օրուան, երբ Թուրքերը և վրացիք կը դառնան „իսկական“ սոցիալիստներ, ինչպիսին են „մշակականները“, որովհետև պայժմ այդ ազգերի սոցիալիզմը „Մշակ“-ի տեսակէտից „իսկական“ չէ, այլ „մեշչանական“ է։ Մենք վերցնում ենք կեանքը այնպէս, ինչպէս նա հանդիսանում է մեր առջև և չենք պահանջում, որ Թուրքերն ու վրացիք մտածեն լինեն այնպէս, ինչպէս մտածում է հայը, ոչպէս և թոյլ չենք տալ, որ Վրաստանի կամ Ադրբէջանի սոցիալիստները պահանջեն հայ ժողովրդից մտածել ստարների բնչեպտներով։ Եւ այսպէս կոնկրետ հողի վրայ դնելով մեր ազգամիջեան փոխյարաբերութիւնների հարցը, մենք արդէն ստեղծել ենք այնպիսի կապեր Թուրք և վրաց դեմոկրատիայի հետ, որոնց մասին երազել անգամ չեն կարող հայ սոցիալիստները։ Եւ այս գործը մենք կը շարունակենք, հաւատարիմ հայ ժողովրդի իրաւունքների պաշտպանութեան գաղափարին, թողնելով, որ „մշակականները“ և ուրիշ հայ սոցիալիստական հավարաւոր հոսանքները բնադատեն Անգլիայի և Գերմանիայի սոցիալիստներին, իսկ մեր վերաբերմամբ ակնարկեն, թէ մենք պատրաստ ենք „փաթաթուել Թուրք փաշաների ոտքերին“։

ՆԵՐԿԱՅ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԸ

Համաշխարհային պատերազմը վերջանում է. Ժողովրդական տընտեսութիւնը պիտի ստանայ իր կանոնաւոր ուղղութիւնը և, բաւարութիւն տալով ժողովրդի տընտեսական առօրեայ պահանջներին, վերջ պիտի տայ այն անտանելի կացութեանը, որ այժմ գոյութիւն ունի։

Արդիւնաբերութիւնը պիտի միջոց ստանայ արտադրելու այն չափով, որ կարողանայ ծածկել եղած պահանջը և շուկայում չլինի այն սովը և մենավաճառութիւնը, որը անտանելի դրութիւն է ստեղծում գնող-գործածողի (потребитель) համար։ Առևտուրը պիտի ստանայ իր նշանակութիւնը, նա պէտք է կարողանայ իր անհրաժեշտ և օգտակար ազդեցութիւնը՝ միջնորդութիւն արդիւնաբերողի և գործածողի մէջ տարածել շուկայում և վերջ տալ շրջանների, այն էլ տնտեսական շրջանների գոյութեան ընենց յատուկ-որոշ մթերքների առատութեամբ, միւսների ծայր աստիճանի պակասութեամբ։ Նա պէտք է շուկայէն վերացնի իսկական առևտրական բնազդով տոգորուած և մեծ դրամագլուխներ ունեցող առողջ առևտրականութիւն, որ շուկան չդառնայ փոքրիկ դրամագլուխ ունեցող և մեծ ախորժակ ունեցող և այն էլ մեծ մասը չահագիտութեամբ (спекуляция) տարուած անհատների և խմբակների ասպարէզ։ Պետական ֆինանսները պէտք է շուտափոյթ կանոնաւորել, առանց առողջ ֆինանսական քաղաքականութեան չի կարող լինել առողջ քաղաքականութիւն։ Պարզ և անվիճելի ճշմարտութիւն է, որ առանց կանոնաւոր ֆինանսների չի կարող լինել կանոնաւոր պետական գործունէութիւն։ Պետութիւնը չի կարող իր «նըր»-ծախքերը չհամաձայնեցնել իր մուտքի-ստացածի հետ. նա պէտք է իր առօրեայ ծախքերի համար օգտագործի տպագրական մեքենան, այն էլ չգիտենալով թէ երբ և ինչ պայմաններում նա կարող կը լինի հրաժարուել դրանից, բայց միևնոյն ժամանակ համոզուած լինելով, որ դա մի չարիք է, որի ազդեցութիւնը շատ մեծ է և անմիջական ամբողջ տնտեսական կեանքում։ Նրա ազդեցութիւնը սկսւում է դրամից, այսինքն տընտեսական կեանքի ամենանուրբ և ճիշտ չափից—կշռից։ Պարզ պիտի լինի, որ ազգել տնտեսական բոլոր փոխյարաբերութիւնների վրայ կամ նրա չափի վրայ միևնոյն է, որովհետև եթէ մենք այսօր գործածենք մի չափ, վաղը մի ուրիշը, մենք միևնոյն քանակութեան վերաբերմամբ կստանանք զանազան տւեալներ և որքան մեր չափ թեթևանայ, այնքան մեր չափուելիք իրը կը ծանրանայ, որքան մեր „ռուբլին—ինչպէս չափ գնահատութեան—ընկնի այնքան պիտի բարձրանայ ամեն մի գնահատութիւն, եթէ միայն անգամ չլինի ոչ մի այլ պատճառ։ Բայց որ տպագրական մեքենայի գործունէութիւնը ազդում է ռուբլու ծանրութեան վրայ, դրա մասին ոչ որ չի էլ կասկածում, մանաւանդ կասկած չի կարող լինել, երբ յայնածաւալ Ռուսաստանի զանազան մասերում ամենայն բարեխղճութեամբ աշխատում են միմեանցից բոլորովին անկախ շատ և շատ մեքենաներ, ունենալով միայն մի բնդհանուր և անվիճելի յատկութիւն—բոլորն էլ պատրաստում են միևնոյն կամ միմեանց նման տակ, որպէս հիմք բնդունելով բոլորին էլ հնաւ մնացած պատուանդանը։

Այդ բոլորը յայտնի և շատ ցանկալի և անհրաժեշտ է, բայց արդեօք որքան իրագործելի է։ Այդ միտքը լուսաբանելու համար բերենք մի քանի թուանշաններ։

Ժողովրդական տնտեսութիւնը նախ քան իր կանոնաւոր ընթացքը ընդունելը, նորմալ կեանք վերականգնելը պէտք է ծածկէ իր բացերը, նա պէտք է ստանայ իրենից վերցրածը։ Բոլորն էլ կրկնում են, որ պատերազմը ազդում է տնտեսութեան վրայ, բոլորն էլ ասում են, որ նա աղքատացնում է երկիրը, և ահա ինչ են ասում թուերը։ Գերմանիան, որտեղ վիճակագրութիւնը միշտ օրինակելի է եղել, տալիս է հետևեալ թուերը՝ ազգային հարստութիւնը՝ ամբողջ Գերմանիայի ունեցածը նրա տընտեսապէտները ընդունում էին համարեա 400,000,000,000 frs. իսկ կռուի ընթացքում բաւ մեզ հասած տեղեկութիւնների, այն էլ մինչև հոկտեմբեր ամիսը, Գերմանիան իր թղթադրամը հասցրել է մինչև 30,000,000,000 frs. իսկ ներքին փոխառութեան գումարը մինչև 125,000,000,000 frs։ Գումարելով այդ թուերը մենք ստանում ենք 155,5-ը frs։ Ահա այն գումարը, որը նկատելութիւնը պարտ է ժողովրդին Գերմանիայում, աւելի ճիշտը՝ ահա այն գումարը, որը պատերազմի շնորհիւ փոխել է իր էութիւնը և ժողովրդական հարստութեան միջից վերցնելով բնալ արժէքներ, նրան վերադարձրել է թղթէ արժէքներ՝ պարտքի վկայական և թղթադրամ։ Պարզ է, որ ազգային հարստութիւնից մի այդպիսի խոշոր գումար պակասել է։ Պակասել է մի այնպիսի գումար, որը կազմում է համարեա երկու հինգերորդական մասն 40 տարուա ամբողջ հարստութեան և եթէ մենք նոյն իսկ մի կողմը թողնենք և արտաքին փոխառութիւնները և պատերազմական փասները՝ մենք կը տեսնենք, որ Գերմանիան զրկուել է իր ունեցածի համարեա կիսից և այն էլ որպէս յաւելուած կորցրել է իր ազգաբնակութեան արդիւնաբերական մասից մի քանի միլիոն երիտասարդ ոյժեր։ Ահա այն բացը, որը սոփում է Գերմանիայի գործիչներին և ազգաբնակչութեանը, անմիջապէս և միևնոյն [illegible] շինարար և ստեղծագործ աշխատաւորների [illegible] տնտեսական [illegible] մացնելու և շատ թէ քիչ տանելի վիճակ ստեղծելու համար։ Եւ որքան շատ, որքան կազմակերպուած և որքան արդիւնաւէտ լինեն սկըսուած աշխատանքները, այնքան դիւրին, նոյնքան շուտ և առանց ցնցումների տնտեսական կեանքը կարող կը լինի կանոնաւորուել։ Այդ հարցը իր ամբողջութեամբ այժմ առաջ է գալիս, որովհետև կռուի ընթացքում բոլոր գործիչները ամեն կերպ աշխատում էին դրանից ազատուել կամ յետաձգել, բայց դրանից յետոյ այդ արդէն անկարելի է և այդ հարցը իր վրայ կը գրաւի բոլորի ուշադրութիւնը ոչ միայն Գերմանիայում, այլ ամբողջ աշխարհում։

Շատ ցանկալի կը լինէր, եթէ մենք կանգ առնէինք Ռուսաստանի տնտեսական դրութեան վրայ, բայց դժբախտաբար ոչ մի հաստատ տեղեկութիւններ չունենք ոչ միայն ծախսերի մասին, այլ նոյնիսկ մեզ հասած Ռուսաստանում եղած աւերումների մասին, որոնք այնքան առատ են եղել զանազան անուններով սոցիալիզացիա, նացիոնալիզացիա, րեկվիզիցիա, կոնտրիբուցիա և այլն, և այլն, որոնք զանազան միտումներով և զանազան պատճառներով գործադրուելով, միայն և միմիայն մի նպատակ կամ մի հետևանք են ունեցել՝ անվերջ և անսահման քայքայելով և դժուարացնելով տնտեսական կեանքի ընթացքը, համարեա ոչնչացրել են թէ արդիւնաբերութիւնը, թէ առևտուրը, թէ ֆինանսները և թէ ազգային հարստութեան մեծ մասը։ Եւ եթէ հարուստ և կազմակերպուած Գերմանիան արդէն զգում է տնտեսական աղքատացման և յարման հետևանքների հետ և այն զալիք օրերի ծանրութիւնը՝ պարզ պէտք է լինեն գրանք և Ռուսաստանի

ՕՐՄԱՆԵԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ՍԱՀՄԱՆԴՐԱԿԱՆ ՈՒԽՏԸ ԵՒ ԼԷՕՆ

Յայտնի է հայ հասարակութեանը, որ անցեալ նոյեմբեր ամսի 22-ին Կ. Պոլսում վախճանուել է նախկին պատրիարք Մաղաքիա արքեպիսկոպոս Օրմանեանը։

Նրա կեանքի և գործունէութեան մասին մենք «Ժողովրդի Ձայն»-ի մէջ յօդուածներ գրեցինք և ի միջի այլոց այն միտքը յայտնեցինք, թէ քանի որ Օրմանեանն այլ ևս չկայ և ոչ մի բանի թեկնածու չէ, բացի մի բուռն հողից, վերջապէս կըլանի նրա մասին եղած բոլոր զրպարտութիւններն ու զրպարտութիւնները և փոքր ի շատէ անաչառ քննադատութիւնն ու պատմական ըմբռնումը կը բռնէ կրքով եւ անհեղի ատելութեամբ կուրացած հեղինակների միտումնաւոր, ճշմարտութեանը բոլորովին հակառակ յօդուածների տեղ։

Դժբախտաբար մեր այս սպասելիքը չարդարացաւ և Մաղաքիա արքեպիսկոպոս Օրմանեանը ցիւռանկցական սափ և զրպարտութեան զոհ դարձաւ նոյն իսկ իր մահից յետոյ։

Մեր խօսքը պ. Լէօի այն յօդուածի մասին է, որ տպուած է «Кавказское Слово» թերթի դեկտեմբերի 11-ի № 268-ում, բրն այնպէս է գրուած, որ կարծես թէ կաթոլիկոսական ընտրութիւնների օրերին ենք ապրում։

Ոչ ոք ի հարկէ չէ կարող պահանջել պ. Լէօից, որ նա Օրմանեանի պատրիարքական գործունէութիւնը համարէ օգտակար և արդիւնաւէտ Տաճկա-Հայաստանի ժողովուրդի հայութեան համար։ Այդ խնդրի մասին նա ունի բոլորովին ուրիշ տեսակէտ, որի մասին խօսելը այստեղ տեղը չէ, որքան էլ սըխալ լինի այդ տեսակէտը։

Չի կարելի ոչինչ ասել պ. Լէօին նաև այն բանի համար, որ նա Օրմանեանին ներկայացնում է հակաժողովրդական, հակադեմոկրատական, ամենախիստ պահպանողական, մինչև անգամ հնադարեան նախապաշարումների պաշտպան և կենտրոնացման և ինքնիշխանութեան կողմնակից, մինչդեռ, իբր թէ, հայոց եկեղեցու մէջ կարելի էր գտնել շատ աւելի ազատամիտ և եկեղեցու ժողովրդապետական կառավարութեան կողմնակից հոգևորականներ։

Չի կարելի ոչինչ ասել, որովհետև այդ էլ տեսակէտի խնդիր է։ Վարուց է մնում, ամփոփութիւն է դարձել հոգևորականութեան հետ ոչ մի կապ և եկեղեցու գաղափարի հետ ոչ մի առնչութիւն չունեցող, միայն պատահմամբ հոգևորականի արեւ հագած քախաքախողլիներին համարել «ազատամիտ», իսկ իսկական հոգևորականներին, որոնք գոնէ ըմբռնում են, թէ ինչ է կրօնն ու եկեղեցին և ինչ է նրանց պահանջը, անուանել հակաժողովրդական և պահպանողական։

Եթէ մենք հարկադրուած ենք զգում մեզ կրկին գրիչ վերցնելու Օրմանեանի մասին, դրա ամենագլխաւոր պատճառը այս խնդիրները չեն, այլ այն սոսկալի զրպարտական կեղծիքը և պատմական փաստերի խեղաթիւրումը, որ կատարել է պ. Լէօն իր վերև յիշուած յօդուածում։

Խնդիրը վերաբերում է Օրմանեանի Սահմանադրական ուխտին։ Պ. Լէօն իր յօդուածում այդ մասին գրում է հետևեալը. «Նա (իմա Օրմանեանը) հենց առաջին քայլում ցոյց տուեց իրեն իբրև Իզմիրլեանի հակառակորդ։ Բողոքներն և պահանջների լեզուի փոխարէն սկսեց գործել յարմարուելու, սիրաշահելու և գիջումների քաղաքագիտական արուեստը։ Օրմանեանի այդ քաղաքականութիւնը հասնում էր մինչև այնտեղ, որ նա յաճախ նոյնիսկ կանգ չէր առնում իր գահակալութեան միօրութեան առաջ։ Այսպէս օրինակ, ընդունուած սովորութեան համաձայն, նոր պատրիարքը հաւատարմութեան երդում պէտք է տար 1863 թուականի Ազգային Սահմանադրութեանը։ Աբդուլ-Համիդը մտածում էր այդ ակտը (Ազգ. Սահմանադրութիւնը) փոխարինել մի ուրիշով, որ պէտք է մնայ ոչ թէ հայ ժողովուրդը, ինչպէս 1863 թուականին, այլ Երեսփոխանական Ժողովը։ Եւ ահա, նրա (Աբդուլ-Համիդի) պահանջմամբ Օրմանեանը [illegible] այն Սահմանադրութեան, որ պէտք է [illegible] կառավարութեան կողմից եւ որի բովանդակութիւնն ոչ մէկին դեռ յայտնի էլ չէր *)։

Այդ վարմունքով նոր պատրիարքը սրբագործում էր իրեն անյայտ օրինագիծը և պարտաւորւում էր ենթարկուել նրան, կատարել նրա բոլոր պահանջները։ Հասկանալի է, որ այսպիսի չափազանց խոշոր սխալով պատրիարքը չէր կարող հասարակութեան մէջ վստահութիւն ձեռք բերել դէպի իր անձնաւորութիւնը» և այլն և այլն։

Թիւրիմացութիւնների տեղիք չըտալու համար մենք մէջ բերինք պ. Լէօ-ի ասածը բառացի թարգմանութեամբ։

Արդեօք ընթերցողները տեսնեն, թէ որքան են համապատասխանում Լէօ-ի այս յայտարարութիւնները պատմական ճշմարտութեանը, մենք մէջ կը բերենք, այստեղ նոյնպէս բառացի, առանց մեր կողմից մի խօսք կամ բացատրութիւն աւելացնելու, այս միևնոյն դրդապատճառութեան քննութեան արդիւնքը, քաղուած «Ազգային պատրիարքարանի պաշտօնական հրատարակութիւն, Տեղեկագիր Նախորդ՝ պատրիարք Օրմանեան Մ.-ի դէմ եղած ամբաստանութեանց քննիչ յանձնաժողովի, (մատուցուած Ազգային Ժողովոյ 1909—1910 տարեշրջանի Ի. նիստին ի 22 Նոյեմբերի 1910. Կ. Պոլիս 1910 թ. Տպագր. Յ. Տէրտէրեան և Որդիք» գրքոյկից, էջ 10—11։ Ահա այն. Յանձնաժողովս երկու կողմի յայս բացատրութիւններն առնելէ և պէտք տեսնուած ստուգումները կատարելէ յետոյ, անցաւ ամբաստանութեանց կէտառ կէտ քննութեան։

Եւ նկատեց որ՝

Ա.—[illegible] *)։

Քննելով 1896-ի Ազգային Ընդհանուր Ժողովի նիստերուն ատենագրութիւնները՝ Յանձնաժողովս տեսաւ որ նոյն տարւոյն նոյեմբ. 6-ին Բ. նիստին մէջ Ազգ. Ժողովը գրաւուած է Ազգ. Սահմանադրութեան վերաքննութեան խնդրով և 42 ձայնով ընդդէմ 5-ի ընդունուած է Սահմանադրութեան փաստաց Ատենապետի (?) հետևեալ քանաձևը.

«Ազգային Ժողովը նկատի առնելով Ազգային Սահմանադրութեան վերաքննութեան խնդիրը, վճռականութեամբ որոշեց զայն յանձնել Տորբնիկը Ազգ. վարչութեան պարտք ու պատշաճ տնօրինութիւնն ընելու և ի գլուխ հանելու համար զայն համաձայն շահուց Ազգին և Տէրութեան, ամեն պարագայի մէջ անփոփոխ պահելով Սահմանադրութեան հիմնական բըովանդակութիւնն»։

Առնէ 14 օր վերջ, նոյեմբ. 20-ին Ազգ. Ժողովի Գ. նիստին մէջ նորընտիր պատրիարք Տ. Մաղաքիա Օրմանեան Ս. Մայր եկեղեցւոյ մէջ ի ներկայութեան Ազգ. Ժողովի հրապարակաւ կրկնեց իր Սահմանադրական ուխտը, [illegible] Ազգ. Սահմանադրութեան տրամադրութեան)։ Եւ ապա, Ժողովականներուն ուղղած իր ճառին մէջ կըսէ՝ «Ուխտագիր պարտաւորութեան առարկայ եղող Սահմանադրութիւնն այն է, զոր կայսերական բարձր հրովարտակով ստացած ենք ժամանակին, (այսինքն 1863-ին)։ սակայն իր մէջ նախատեսուած վերաքննութիւնն որոշուած լինելով երբ կայսերական վաւերացմամբ վերաքննեալն յաջորդէ, այն պիտի լինի այնուհետև իմ ուխտագիր պարտաւորութեան ալ առարկան» և այլն։ (Տես Սահմանադրու-

---

*) Ընդգծումները մերն են։ Ե. Տ. Մ.

*) Ընդգծումը յանձնաժողովինն է։ Ե. Տ.-Մ.

*) Ընդգծումները մերն են։ Այդ ուխտը հետևեալն է. «Առաջի Աստուծոյ և ներկայութեան Ազգային Ժողովոյս հրապարակաւ կուխտեմ հաւատարիմ մնալ Տէրութեան և Ազգիս և ճշմարտապէս հսկել Ազգային Սահմանադրութեան անթերի գործադրութեանը»։ Ե. Տ.-Մ.

համար և նամանաւանդ մեզ համար։

Հայաստանը անտեսապէս եղել է բաւական յետամնաց Եւրոպայի հետ համեմատած և հետևապէս նա եւրոպական պետութիւններից էլ նոյնպէս աղքատ է եղել, բնականաբար նա աւելի հեշտութեամբ պիտի ենթարկուէր այն հարուածներին, որ ստանում էր պատերազմից և աւելի շուտ և խոր պիտի քայքայուէր։

Բայց... Հայաստանը կռւող երկրներին հաւասար մասնակցել է պատերազմական ծախքերին. Նա տուել է զինւորներ՝ խլելով իր տնտեսութիւնից հազարաւոր արդիւնաբերողական ձեռքեր, և դրանով արդէն իսկ խանգարել է իր տնտեսութիւնը, որը ստիպւած է եղել կրել և զանազան այլ հարուածներ։ Նա կռւի սկզբից ծանօթացել է գաղթականութեան և նրան խնամելու անհրաժեշտութեան հետ, բայց նա դրանով չի վերջացրել իր քայքայումը։ Հայաստանի ազգաբնակչութեան կէսից աւելին գաղթական է դառել, նա բառիս բուն նշանակութեամբ փախստական է դառել։ Նա փախել է իր պատմական բնակավայրերից, թողնելով իր քրտինքով շաղախւած չէնքը, աչքի լոյսի նման խնայած ինչքը—իր անձն ազատելով, որը նոյնպէս շատերին միայն յաջողւեց։ Ահա ձեզ XX դարում երկիր և ազգաբնակչութիւն, որ կորցրել է իր տնտեսական հարստութեան ոչ թէ 40 տոկոս այլ ուղիղ 100 տոկոս, գուցէ և աւելին, եթէ կարելի լինէր այդպէս արտայայտել. որովհետև նա ոչ միայն ոչինչ չունի և ամեն բանից զուրկ է, այլ նա ապրում է ուրիշներից ստացւող նպաստով։ Ահա այս հարցն է, որ մեզ մօտ կոչւում է գաղթականութեան հարցը։ Հասկանալի է թէ որքան լուրջ և ծանր է այս հարցը։

Բայց այդ էլ դեռ բոլորը չէ, որովհետև կան շրջաններ, որոնք չեն շարժւել տեղից, այլ ենթարկուել են միայն Թիւրքիայի արշաւանքին, կրելով նրա հետևանքները։ Աւելորդ է դրա մասին երկար խօսելը, որովհետև բոլորին էլ այդ բանը հասկանալի է և ես այստեղ ինձ թոյլ եմ տալիս միմիայն յիշեցնել, որ Ալէքսանդրապոլի գաւառի վնասները ըստ Լ. Սարգսեանի հասնում է 2 միլլիարդի. սա մի այնպիսի պերճախօս թիւ է, որ կարծում եմ կարող է աւելի լաւ ներկայացնել վնասները, քան մի որևէ ուրիշ նկարագրութիւն։ Այս երկու անսակ արհաւիրքներից զերծ է մնացել մի փոքրիկ մասը, որի վրայ ծանրացել է իր ազգակիցներին ոչ միայն կարելոյն չափ օգնելու և խնամելու ծանր պարտականութիւնը, այլ և մի այդպիսի ժամանակ կտրուած լինելով ամբողջ աշխարհից՝ պատրաստ լինել ամեն րոպէ ընդունելու հարուածներ չորս կողմից կանգնած թշնամուց նոյն պայմաններում կազմակերպել պետական, հասարակական և վարչական հաստատութիւններ։

Թւում է, թէ պարզ է և կարիք չկայ թւաբանական հաշիւներ առաջ բերելու, որ ներկայացնէինք Հայաստանի և ընդհանրապէս հայութեան տնտեսական դրութիւնը և մանաւանդ ազգային հարստութեան գնացած և մնացած մասը։

Եթէ Գերմանիայից գալիս ու մեզ են հասնում կոչերը, մենք ուրեմն բարձրաձայն աղաղակենք և բիւր անգամ կրկնենք այդ կոչերը։ Պատմութեան և ազգի առաջ պարտական չլինելու համար հարկաւոր է ուժերի ամենայն լարուածութեամբ յամառ և տոկուն ստեղծագործական աշխատանքի գնալ, օգտագործելով ազգի ստեղծագործական ամբողջ չափը և ընդունակութիւնը ու բնութեան բոլոր նպաստաւոր պայմանները գիտութեամբ և փորձառով ղեկավարւած ոյժերի ցուցմունքներով։ Հարկաւոր է անմիջապէս, առանց ժամանակ կորցնելու—«понеже всякое промедление смерти подобно»։

Աւելացնենք միմիայն, որ նոյնիսկ իրագործման դէպքում մեզ թւում է, որ ֆինանսների նախարար Ա. Էնֆիաճեանի մատնանշւած 25 տարին, որպէս ժամանակամիջոց Հայաստանի վերաշինութեան, աւելի լաւատես է, քան յոռետես։

Մենք վերջացնում ենք մեր առաջ դրուած անյետաձգելի գործով. որովհետև միմիայն աշխատողին է, որ կարելի է օգնել, կամ աջակցել, և նա է, որ իրաւունք ունի այդպիսին սպասելու իրենից ուժեղ և իրենից հարուստ պետութիւններից։

Աւ. Մրավեան

ՄԱՄՈՒԼ

Վրաց սոցիալ-դեմոկրատիայի օրգան «Էրթոբայի» «Պատերազմ և Դրամ» յօդւածի առթիւ, որի մէջ կոչ էր արւած բուրժուազիային դրամ տալ պատերազմը վարելու համար և սպառնացած էր, որ հակառակ դէպքում դեմոկրատիան բռնի միջոցների կը դիմէ, «Тифл. Листокъ»-ը մամուլի բաժնում նկատում է հետևեալը.

«Մր. դեմոկրատիան մտածում է յարգելի այն հարցի մասին, որ խնդիրն այդպէս դնելով նա առանց այլ և այլութեան փաստերի և երևոյթների խեղաթիւրում է կատարում։ Չի մտածում նա, որ այդպիսի դէպքում յիրաւի ոչ թէ դեմոկրատիայի և բուրժուազիայի մասին կարող է խօսք լինել, այլ բացառապէս երկու ազգերի մասին։ Չի մտածում նա արդեօք, որ այդպիսի դէպքում նա պիտի ստիպէ հայերին դրամ տալ կռւելու համար... հայերի դէմ։ Գուցէ և շատ դեմոկրատական է հարցի այսպիսի ձևակերպումը, բայց հազիւ թէ կասկած լինի, որ այն ոչ թէ խոհականութիւնից և մարդու ազգային զգացմունքի յարգանքից է թելադրւած, այլ մարդկայնութեան և արդարութեան մի իւրատեսակ ըմբռնումից։ Շատ բնորոշ է և արդարացի. երբ խօսք է լինում սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցութեան մասին, այն ժամանակ պնդում են, թէ նա ազգային է, իսկ երբ խօսում են բուրժուազիայի մասին, այն ժամանակ հաշիւ չեն անում ազգութեան հետ։

Տէր Աստւած, ինչպէս կուրանում են մարդիկ»։

* * *

«Էրթոբան» (№ 279) իր առաջնորդող յօդւածում հետևեալ կերպով է մեկնաբանում ներկայ հայ-վրացական պատերազմը.

«Շատերը կարծում են, որ Դրօն և նրա նմանների ուժն է բերել կամ պատերազմի պատճառը։ Այսպիսի կարծիք միակողմանի է։ Միայն մի երկու հոգու չմտածած քայլը և արկածախնդրութեան ցանկութիւնը չի կարող այսպիսի արիւնհեղութիւն առաջացնել։

Հայ-վրացական կռւի գլխաւոր սոցիալական պատճառը պիտի որոնենք հայ բուրժուական շրջանների տնտեսական շահերի շրջանում։ Հայ բուրժուազիան Անդրկովկասում համեմատաբար ամենից աւելի ուժեղ է տնտեսական կողմից։ Ռուսաց տիրապետութիւնը մինչև վերջին թեթև կերպով անգամ չէր սպառնում հայ բուրժուազիային։ Ընդհակառակն, Ռուսաստանի արդիւնաբերութեան տկարութիւնը նրա տիրապետութեան ամենալաւ գրաւականն էր։

Այս տիրապետութեան գլխաւոր բազան Թիֆլիսն է և Բագուն։ Առաջինը իբրև ամբողջ Անդրկովկասի կենտրոն, երկրորդը իբրև մեծ արդիւնաբերական քաղաք։

Մենք գիտենք, թէ ինչպէս էր կռւում հայ բուրժուազիան Բագւում։ Ինչպէս նա միանում էր երբեմն բոլշևիկների, երբեմն էս-էրների, կամ ում հետ ուզում ես, միայն թէ Բագուն Ադրբէջանի ձեռքից խլէին։ Այսպէս թէ այնպէս կռիւը Բագւում վերջացաւ անգլիացիների գալով։ Այժմ մնում է երկրորդ կենտրոնը՝ Թիֆլիսը, Վրաստանի դեմոկրատիայի ամրոցը—բերդը, մեր հանրապետութեան մայրաքաղաքը [illegible] տիրապետութիւն [illegible] էր լինում [illegible] կախ Վրաստանը և դեմոկրատիայի իշխանութիւնը նրա մէջ։ Առաջին հանգամանքը հայ բուրժուազիային դարձնում է արտաքին տարր և այս կերպ զրկում նրա տնտես[ական] իշխանութեան քաղաքականութ[եան] հողը։ Երկրորդ հանգամանքը վ[երջ] բուրժուազիայի հետ միասին [illegible] շակում է դեմոկրատական կանոններին հպատակւելը։ Իսկ հնազանդւել դեմոկրատիային նա սովոր չէ։ Նա իր ազգի մէջ դաշնակցականների միջոցով հրամայող և տէր էր գիւղացիներին և բանւորների մեծամասնութեան էլ իր երգն էր երգել տալիս, կռւացնում էր, ապստամբեցնում էր, ոչնչացնում էր իր և իր հակառակորդների գլուխը, միայն միշտ իր հնազանդութեան մէջն էր պահում։

Միայն այս ապստամբութիւնների սկզբնապատճառը միշտ Թիֆլիսումն էր լինում, այստեղ, այստեղի ֆինանսիստների, խոշոր արդիւնաբերողների, վաճառականների շրջաններումն էր ապստամբութեան հանգոյցը կապւում։

Եւ հիմա էլ հայ-վրացական պատերազմը այստեղից է թելադրւած։ Երևանի կառավարութիւնը ոչ կարողութիւն ոչ չնորհք ունէր պատերազմ սկսելու։ Նրա համարձակութեան, նրա քաղաքականութեան ղեկավարում էր Թիֆլիսը։

Այս պատճառով պատերազմի գլխաւոր մեղաւորը [illegible]ները և Երևանի կառավարութեան հետ միասին Թիֆլիսի հայ բուրժուազիան է։ Պատերազմի յաջող վերջացումով հայ բուրժուազիան կը տիրէ Թիֆլիսին և ամբողջ Անդրկովկասին։ Պատերազմը տանուլ տալով նա կը կորցնէ իր միակ ուժեղ ամրութիւնը և ստիպւած կը լինի խոնարհել իր գլուխը Վրաստանի դեմոկրատիայի առաջ»։

Ցաւոք թերթը վերջացնում է յօդւածը թւելով, թէ ինչ օգուտներ կստանայ դեմոկրատիան յաղթութիւն տանելով այս պատերազմում։

թիւնը նոյն նիստերում)։ Այս ձևը կողմնակից Ազգ. Ժողովի կողմէն ծափահարութիւններով։

Ահա ինչ որ գրաւ Յանձնաժողովս Ազգային տարեգրութեանց մէջ այս խնդրի մասին։

Ազգային Սահմանադրութեան վերաքննութեան խնդիրը ծագում կառնէ՝ արդարութեան գործոց նախարարին 1896 նոյեմբերի 19 թուակիր հրամանագրէն, ուղղուած պատրիարքական Տեղապահ Բարթողիմէոս Ս.-ին, ուր ըսուած է՝

«... Կը հրամայուի, որ նախորդ պատրիարքին հրաժարած ատեն գործէ ձեռնհաս եղող Քաղաքական Ժողովոյ անդամոց յարմարագոյններէն բաղկացած նուազ թուով մարմին մը կազմէ Ձեր արդարութիւնն և կամ ուրիշ արժանաւոր մը պատրիարք ընտրուելէն անմիջապէս վերջը՝ Պատրիարքարանի կանոնագրութեան պէտք եղած բարեփոխումներն եւ որոշումն և ներկայացման փութացման...»։

Եւ նոյն թուի նոյեմբեր 25 թուակիր հրամանագրէն, ուր կըսուի՝

«... Ժողովին յարմարագոյն գտած անձը դարձեալ Ընդհանուր Ժողովոյ ընտրութեան ենթարկուելէ և ըստ օրինի որոշուելէ յետոյ՝ անմիջապէս Ազգային Ներքին կանոնագրութեան վերաքննութիւնն եւ որոշուի և առաջարկուի»։

Իրողութիւնն այս ըլլալով, Յանձնաժողովս անհիմն *) նկատեց Տ. Գրիգորիս վրդ. Պալաքեանի այն ամբաստանութիւնը եւ, թէ «Օրմանեան Ս. Սահմանադրական ախոր խեղաթիւրած է»։

Ճշմարտութիւնն այնքան պարզ է և ակներև, սուտն ու զրպարտութիւնը Օրմանեանի հասցէին այնքան ակնյայտ, որ, ինչպէս տեսանք, աւելորդ է մեր կողմից որևէ բան աւելացնել։

Գ. Լէօին կարող էր փրկել միայն անգիտութիւնը, որ մասամբ կ'թեթևացնէր նրա կատարած յանցանքը և գոնէ գիտակցական ստի և կեղծիքի մեղադրանքը կ'վերցնէր նրա վրայից։ Սակայն դժբախտաբար այդ թեթևացումն անգամ տեղի ունենալ չի կարող, քանի որ վերև յիշուած բոլոր ատենագրութիւնները (Ազգային Ժողովի արձանագրութիւնները) գտնւում են Լէօի տրամադրութեան տակ՝ նուէր ստացած լինելով հենց իրենից, Օրմանեանից, և բացի այդ՝ այս նոյն ստերի և զրպարտութիւնների մասին իր ժամանակին յիշեցրել ու նախազգուշացրել է Լէօ-ին պ. Ս. Չերքեզեանը 1911 թուականին՝ «Սուրհանդակ» թերթի № № 402, 403, 404 և 405-ում, «Օրմանեանը և Լէօն» վերնագիրը կրող յօդւածաշարքի մէջ։

Որանով մենք կարող էինք այս հարցը փակել միանգամ ընդմիշտ։ Բայց որովհետև թերթը ներկայացել է և պ. Լէօն էլ իր յիշուած յօդւածում խնդիրն այնպէս է նկարագրում, որ կարծես թէ Օրմանեանն էր մեղաւորը, որ Ազգային Սահմանադրութիւնը վերացւած էր և նորից էլ չէր տրւում, այլ և մեղադրում է Օրմանեանին, որ այդպիսի հանգամանքներում նա 12 տարի շարունակ յամառութեամբ մնացել է պատրիարք և չէ հրաժարւել, մենք մեզ թոյլ ենք տալիս մի քանի խօսք էլ այդ մասին ասել։

Մենք պէտք է չմոռանանք ամենից առաջ այն հանգամանքը, որ Սահմանադրութեան գործադրութիւնը խափանուել էր 1891 թուականից, Օրմանեանի պատրիարք դառնալուց տարիներ առաջ։ Նրա պատրիարք ընտրուելուց առաջ էր որոշւել նաև Ազգ. Ժողովի կողմից Սահմանադրութեան փոփոխութիւնը։ Օրմանեանին մնում էր ուրեմն կամ փրկել հին Սահմանադրութիւնը և այն անփոփոխ հասցնել իր յետնորդին, կամ թէ չէ՝ Ազգ. Ժողովի որոշումն իրագործելով՝ վերաքննել տալ Սահմանադրութիւնը Ազգային Ժողովի միջոցով (ոչ Բարձր. Դրան պաշտօնեաների) և այն կրական վտանգի և կրճատումների ենթարկել։

Օրմանեանը շատ լաւ հասկանալով վերջին միջոցի վտանգաւորութիւնը, իր «Սահմանադրական պարտաւորութեան և երկրասահմանեայ պաշտօնավարութեան մեծ նպատակը» համարեց Սահմանադրութեան պաշտպանութիւնն ու անթերի պահպանումը, «վարչական Ժողովներու հետ համերաշխութեամբ»։ 1908 թուականի յուլիսի 16-ին Օրմանեանը յայտարարեց. «Հակառակ դաւադրած դժուարութեանց, ուրախ եմ այսօր Ազգային Սահմանադրութիւնը ամբողջաբար յանձնել սիրեցեալ ազգիս»։

Քննիչ Յանձնաժողովին տրուած իր բացատրութիւններէ մէջ նա այդ առթիւ իրաւամբ ասում է. «Մեր այդ ձգանց շնորհիւն է, որ Ազգը կրցաւ բռնական հնշումէն վերցուած վայրկեանին (1908-ին) անթերի պահպանուած Սահմանադրութիւնն ունենալ իր ձեռքը և զայն գործադրել ու վայելել։ Իսկ մենք, նախորդ պատրիարք և վարչութիւն, մեր օգով կարող էին միայն Սահմանադրութեան գործադրութիւնը մղել մինչև ուր որ արտաքին և պետական և բանական արգելքներ մեզ չէին կաշկանդեր. և յայտմ հաւատարիմ և ճշմարտապէս դաւանեցանք...։ Վարչութեան Ժողովներուն չփոփոխուիլը Սահմանադրութեան փոփոխութեան պայմանէն և պետական արգելքէն ծագած հետևանք էր, և այն ալ վարչական Ժողովներու որոշմամբ, երբ նուազ վտանգաւոր կազմ պաշտօնական քննութեան, նախադասուեցաւ և ընտրուեցաւ»։

Ինչ որ վերաբերում է 12 տարի շարունակ պատրիարքական աթոռից չհրաժարուելուն, այդ մասին Օրմանեանին պաշտօնական հարցումն ուղղող Քննիչ Յանձնաժողովը ստացել է նրանից այսպիսի պատասխան. «Դժուարութեանց առջևն փախուստ տալը քաջութիւն չէ ըմբռնած։ Վտանգին առջև փախչող զինուորին՝ դասալիք կըսեն. անկեղծութեան ատեն նաւը թողացող նաւավարը՝ վատութիւն գործած կը պառէն, պայքարը աղէկ հօտը թողուցողին՝ հովիւ քաջ չեն ըսեր։ Երբ որ ինծի պաշտօն յանձնուեցաւ, ազգը արդէն տագնապի և փորձանքի և դժոխքի ներքև ինկած էր։ Հնարաւոր չափով զայն յանձնանձելու պարտքը դրին իմ վրաս, և ես ստանձնեցի. պէտք էր ուրեմն, որ այդ յանձնառութեան հաւատարիմ մնայի... Պաշտօնի վրայ մնայինք ես ալ, Վարչութիւնն ալ, որովհետև պաշտօնէ քաշուած ատեննիս ազգին համար մեծամեծ վտանգներ կը նախատեսէինք, և չէինք կրնար գիտակցօրէն այդ վտանգները ազգին վրայ հրաւիրել»։

Այդ վտանգներից ամենից գլխաւորն այն էր, որ պատրիարքի և Վարչութեան հրաժարուելուն պէս Բարձր Դուռը նոր ընտրութիւն չպիտի թոյլ տար, մինչև որ Օրմանեանի ընտրութիւնից առաջ եղած խոստման և Բարձր Դրան ցուցումների համաձայն Սահմանադրութիւնը փոփոխութիւնների չենթարկուէր. «վերջապէս ազգն ալ անտէրունչ թողած պիտի ըլլայինք, և որ մեծագոյն վտանգն էր, վտանգելը բոլորովին անպաշտպան իր հալածողին ձեռք թողած պիտի ըլլայինք...(մը բոլորը) Վարչութեան մէջ խորհրդակցութեանց և որոշմանց ենթարկուեցան, և այնպէս, ես ալ, Ժողովականներն ալ պաշտօնի վրայ մնալը իբր նուազագոյն չարիք նախադասեցինք և անտանելի կացութեան մէջ տոկալու բեռը ստանձնեցինք»։

Սխալ էին, թէ ուղիղ Օրմանեան և Վարչութիւն այսպէս մտածելով և վարուելով, անաչառ պատմութիւնը կասէ ապագային, երբ կ'լռեն բոլոր կրքերն ու անձնական հաշիւները։ Մի բան միայն այսօր պարզ է. այդ այն է, որ Օրմանեանը փառասիրութեան համար չէր «կառչած» մնացել պատրիարքական աթոռին, ինչպէս մեղադրում են նրան, այլ որովհետև նա համոզւած էր, որ այդպիսի գործելակերպ են պահանջում նրանից ժամանակի հանգամանքները, հայ ժողովրդի շահը ճանաչ[illegible] և Սահմանադրութեան ու Պատրիարքական աթոռի փրկութիւնը։

Լից. Դր. Ե. Տէր-Մինասեան

*) Ընդգծումն Յանձնաժողովին է։ Ե. Տ.-Մ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ՀԱՅ - ՎՐԱՑԱԿԱՆ ԿՈՆՖԼԻԿՏ

Ռուսաց Ազգային Խորհուրդը՝ դիմելով Վրաստանի կառավարութեան արտաքին գործերի նախարարին, յայտնում է, որ ռազմաբեմից վերադարձած վրացի զինուորները պատմում են, իբր թէ Վորոնցովկա գիւղի ռուս բնակիչները լրտեսական գործեր են կատարել: Որպէսզի Վորոնցովկան զուր տեղը չըվտանգուի, Ռուս Ազգ. Խորհուրդը յայտնում է, որ յիշեալ գիւղի ռուս բնակչութիւնը չէ մասնակցել Անդրկովկասեան ազգերի ընդհարման գործում և չի մասնակցի նաև ապագայում: («Մշակ»)

ՌՈՒՍ ՔԱՂԱՔԱՑԻՆԵՐԻ ԶՕՐԱՀԱՒԱՔԸ

Վրաց հասարակապետութեան զինուորական նախարարը հաղորդագրեց Ռուս Ազգային Խորհրդին, որ դեկտեմբերի 7-ին՝ վրաց հասարակապետութեան որոշման համեմատ ռուս ծագումի այն անձինք, որոնք գտնւում են արդէն վրաց զօրքում, նաև նրանք, որ ենթակայ են ապագայում զինուորակոչին, ազատ են կացուցանւում, եթէ ինքնակամ չեն յայտնել վրացական հպատակ լինելու ցանկութիւն:

ԱԴՐԲԷՋԱՆԻ ՊԱՐԼԱՄԵՆՏԻ ՀԵՌԱԳԻՐԸ

Այն րոպէին, երբ աշխարհի բոլոր ժողովուրդները արիւնոտ պատերազմից յետոյ ցած են դրել իրենց զէնքեր և ձգտում են ընդհանուր հաշտութիւն հաստատելու, այն րոպէին, երբ իրեն անկախ յայտարարած Կովկասի հանրապետութիւնների համակեցութիւնը հանդիսանում է լաւագոյն ապացոյց նրա, որ նրանք արժանի են անկախ քաղաքական գոյութեան, Ադրբէջանի պարլամենտը հոգեկան խորին յուզումով լսում է երկու հարևան հանրապետութիւնների՝ Հայաստանի և Վրաստանի՝ արիւնահեղ ընդհարման լուրը: Դեկտ. 20-ի արտակարգ նիստում, որ կայացաւ այդ ցաւալի անցքերի առիթով, պարլամենտը միաձայն որոշեց դիմել Հայաստանի և Վրաստանի պարլամենտներին՝ եղբայրական կոչով ազդել սեփական կառավարութիւնների վրայ և գործադրել ամեն ջանք ու ճիգ վերահաս վտանգի առաջն առնելու համար: Կովկասի ողջ դեմոկրատիայի ցանկութիւնն է՝ Կովկասի ժողովուրդների միջև եղած վիճելի հարցերը լուծել համաձայնութեան և արբիտրաժի միջոցով: Հակառակ ամեն մի փորձ, որ կողմից էլ որ լինի, պատասխանատուութիւն կը հարուցի դեմոկրատիայի հանդէպ, կործանարար կը լինի Հայաստանի և Վրաստանի դեմոկրատիայի և Անդրկովկասի ժողովուրդների համերաշխութեան համար:

Ադրբէջանի պարլամենտը դիմում է ձեզ, իբրև ժողովրդի իսկական ներկայացուցիչների,—եղբայրական կոչով—դադարեցնել արիւնհեղութիւնը, որպէսզի Անդրկովկասը նորից չընկնի արիւնոտ յորձանքի մէջ, քանի որ այդ արիւնը և հրդեհը կը կործանի մեր ազատութիւնն ու անկախութիւնը:

Պարլամենտի նախագահ՝ Աղաև:

ԿԱՄԱՒՈՐԱԿԱՆ ԽՄԲԵՐ

Վրաստանի զինուորական մինիստրը կամաւորական խմբեր կազմակերպելու գործը յանձնել է գեներալներ՝ Մազնիևին, Գ. Փուրցելաձէին և գնդապետներ՝ Կարգարեթելին, Ինգորոկվային, Դ. Կարցիւաձէին և Տ. Ցուլուկիձէին:

ԶԻՆՈՒՈՐԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆ

Դեկտեմբերի 22-ից Դուշեթի գաւառը յայտարարած է զինուորական դրութեան մէջ: Ընդհանուր նահանգապետ է նշանակուել գնդապետ Մախաձէն:

ԳԵՆ. ՄԱՅՈՐ ԾՈՒԼՈՒԿԻՁԷՆ

Բորչալուի գաւառի ընդհանուր-նահանգապետ գեն.-Ծուլուկիձէն ազատուել է իր պարտականութիւններից և ստանձնել է այդ շրջանի գործող զօրամասի հրամանատարութիւնը, նոյնպէս իր պարտականութիւններից ազատուել է Ախալքալաքի և Ախալցխայի գաւառների ընդհանուր-նահանգապետ գեն. Մաճաւարիանին և ստանձնել յիշեալ շրջանում գործող զօրախմբի հրամանատարութիւնը:

ՀԱՅ ՌԱԶՄԱԳԵՐԻՆԵՐԸ

Բոսֆորից ուղարկած հայ ռազմագերիների մի մասը աշխատելու է Տփխիսի ամրացումներում, այնտեղից հակառակ մեկնող բանուորներին փոխարինելու նպատակով: Նոյնպէս հայ ռազմագերիները աշխատելու են Ճիաթուրի մարգանեցի հանքերում: գերմանացի, մեղադրելով սրանց իբր բոլշևիկների դէմ գործելու դիտաւորութեան մէջ:

Սրանք բոլորը խումբ խումբ բաժանուած՝ ստիպուած էին փոսեր փորել, այսինքն ամեն մի հետևալ խումբ պարտաւոր էր թաղել նախորդ հրացանազարկուած խումբը: Ճասերը կալանաւորուեցին այն պատճառով որ կառավարական պաշտօններ էին վարում գերմանացիների այնտեղ եղած ժամանակ: Նրանց կացութիւնը դեռ ևս անյայտ է: (Վ. Հ. Գ.)

ԲԱԳՈՒ

ՊԱՐԼԱՄԵՆՏԻ ՌՈՒՍ ԽՄԲԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԱԴՐՈՒՄԸ

Պարլամենտի ռուսական խմբակցութիւնը հարցապնդումն ուղղեց ճանապարհների հաղորդակցութեան մինիստրին երկաթուղու վրայ եղող կաշառակերութեան մասին, որը կազմալուծում է պարենաւորման գործը և հիմք տալիս կաշառակերութեան հարցը քննելու քաղաքային դումայի նիստում: Խմբակցութիւնը պէտք է պնդէ, որ անմիջապէս կազմակերպուի յատուկ յանձնաժողով գործունէութիւնը քննելու և կաշառակերութեան համար ուժեղացրած քրէական պատասխանատուութիւն սահմանելու համար:

ԳԵՆԵՐԱԼ ՏՈՄՍՈՆԻ ՆԱՄԱԿԸ

Գեներալ Տոմսոնը Ադրբէջանի մինիստրների խորհրդին է ուղղել հետևեալ նամակը. «Знамя Труда» նոյեմ. 17-ի իր մի լուրի մէջ յայտնել է որ իբր թէ գեն. Տոմսոնը գեն. Անդրանիկին է յանձնել Ղարաբաղի գաւառի պահպանութիւնը: Այդ լուրը համապատասխան չէ ճշտութեան և զուրկ է որև է հիմքից». Գեն. մայոր Տոմսոն:

ԽԱՆ-ԽՈՅՍԿԻՆ ԵՒ ՆՐԱ ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆԸ

Խան-Խոյսկին յայտնել է «Ազէրբայջան»-ի աշխատակցին, որ ինքը թէև մերժել էր ընդունել կառավարութիւն կազմելու գործը, բայց ստանալով երկրորդ անգամ հրաւէր, «ստիպուած էր եղել գիջելու և ամեն ջանք գործ դնելու, որպէսզի նոր կաբինետը կազմուի»: Սակայն, շարունակում է նա կամեցած լինելով նոր կաբինետի անդամները կազմել ազգային և կուսակցական կօալիցիայի հիման վրայ, երկու օրուայ բանակցութիւններից յետոյ գտել է, որ այդ միտքը գործադրելը անհնար է: «Դրա համար էլ,—ասել է նա, ես ստիպուած պիտի հրաժարուել դահլիճը կազմելուց»:

ԴԱՏԱԿԱՆ

ՉԵԴՈՒԱՅԻ ԿԱՄՈՒՐՋԻ ԳՈՐԾԸ

Գեն. Շմակալովի բացատրութիւնը

Գիտակցութիւնը, որ Թուրքիան այլ ևս անկարող էր դիմանալ գերմանական ճնշմանը գնդ. Շմակալովի մէջ շեշտւում էր Բրեստ-Լիտովսկի հաշտութեան մասնակցելու օրերից: Նա համոզուել էր, որ Թուրքիան ոչ միայն շահագործում էր Գերմանիան, այլև ամեն կերպ աշխատում էր Թուրքիային: Գնդապետը 1917 թուի ամռանը կարգադրում է անցնել Կովկաս մի քանի ուրիշ սպաների հետ և ձգտում է Կովկասում եղած Դաշնակիցների յատկապէս Անգլիայի ներկայացուցիչների հետ բանակցութեան մտնել՝ նրանց ձեռքի տակ գործելու համար ընդդէմ Գերմանիայի: Վերջապէս այդ նրան յաջողւում է 1917-ի ձմռանը: Դաշնակիցների ներկայացուցիչները համոզւում են նրան և հետը իվսած սպաներին, թէ նրանք այստեղ —Կովկասում իսկ կարող էին օգտակար լինել գործին: Մասնաւորապէս անելով այն հանգամանքը, որ հաւանականօրէն Կովկասը շուտով կարող էր ասպարէզ դառնալ պատերազմի՝ Դաշնակիցների և գերմանացիների միջև—1918-ի փետրուարին գնդ. Շմակալովը հրաւէր ստացաւ անգլիական միսիայի անդամ մայոր Գոլդսմիտից՝ տեսակցելու իր հետ: Այդ տեսակցութեան մէջ վերջինս՝ հաղորդեց, որ սպասւում է պատերազմ Թիւրքիայի դէմ և եթէ Անդրկովկասի ոյժերը չը դիմանան ու թիւրքերը խուժեն այստեղ, այն ժամանակ նրանց դէմ անել յայտնի միջոցներով—անհնար էր: Պէտք պիտի լինէր ուրեմն դիմել «ոչ-պաշտօնական» միջոցների, որոնք կարող էին կատարելապէս քաջալերութիւն գտնել Դաշնակիցների կողմից:

Գնդ. Շմակալովը համաձայնում է գործելու այդ ուղղութեամբ, սակայն քաղաքական հանգամանքների փոփոխուելովը, միսիան յայտնում է նրան, որ առայժմ ոչ մի ձեռնարկութիւն անել չէր կարելի, այլ պէտք էր սպասել:

Մայիս ամսին դրութիւնը պարզուեց: Անդրկովկասեան միութիւնը քայքայուեց: Սպասւում էր գերմանացիների մուտքը Կովկաս: Անգլիական միսիայի Թիֆլիսից հեռանալուց առաջ, մայոր Գոլդսմիտը գնդ. Շմակալովին և մի քանի ուրիշներին յանձնարարեց մնալու և հետևելու գերմանացիների ձեռնարկներին Կովկասում: Յանձնարարուեց նրանց նաև՝ հետախուզելու Կովկասի լեռնային ճանապարհները և պատրաստելու բանւոր և կապալառուների խմբեր՝ ի նկատի առնելով, որ երկիրը ասպարէզ պիտի դառնար պատերազմի: Այդ հետախուզութիւնների համար կային՝ գեն. Զանկովսկին, բժ. Զիւբին և գնդ. Շմակալով: Այդ նպատակով էլ ստեղծուեց պահեստ՝ դինամիտների և այլ գործիքների, որոնք գնւում էին և բերւում: Դինամիտի այդ պատրաստութիւնն էր, որ յայտնագործուեց ու տրուեց նրան քաղաքական բնոյթ, որը բոլորովին չունէր: Տեղի ունեցան խուզարկութիւններ և ձերբակալութիւններ: Գնդ. Շմակալովը ազատ մնաց ձերբակալութիւնից և մեկնեց Վլադիկավկազ՝ եղածի մասին զեկուցանելու Դաշնակիցների միսիային:

Վլադիկավկազում նա տեսնուեց գնդ. Պայքի հետ, որ նրան բացատրեց թէ, ի միջի այլոց, Դաշնակիցների մէջ առևտրական դաշինք է կնքուել՝ հում նիւթի բաշխման մասին ամբողջ աշխարհում և այդ իրագործելու համար՝ անհրաժեշտ էր պարզել լինել, որպէսզի Գերմանիան երկրից դուրս չտանէր հում նիւթերը: Պէտք էր նոյնպէս միջոցներ ձեռք առնել, որպէս զի Գերմանիան չկարողանար զօրք ուղարկել Բագու: Գնդ. Շմակալովը ընդունեց գործել այդ ուղղութեամբ և սպասում էր գնդ. Պայքի յատուկ հրահանգներին, երբ յանկարծ կրկին սկսուեց Վլադիկավկազում և գնդ. Պայքը սպանուեց: Այնուհետև հրահանգները տալ սկսեց մայոր Գոլդսմիտը, որ և առաջարկեց ամեն միջոց ձեռք առնել, որպէսզի Գերմանիան չկարողանայ անդրդատանալ ի հաշիւ Անդրկովկասի, այսինքն արդէն դուրս տանել այս կողմերից: Եւ եթէ տանէր, ամեն միջոց պէտք էր գործ դնել՝ տարածը ճանապարհին ոչնչացնելու համար:

Գնդ. Շմակալովը գնաց Թաւրիզ, որտեղից և կազմակերպեց վերանոր իր հետախուզութիւնները Գերմանական միսիայի մէջ նա ունէր գործակալ, որ յայտնում էր նրան գերմանացիների գնած բոլոր պաշարներին մասին:

Գնդապետը, առնելով մօտ լինելու համար եղածներին, ինքն էլ սկսեց ձևացնել իրեն որպէս ռուսաստանեան—սպեկուլեանտ, թէ տաճկաստանցի, որ նա ճանաչում էր—նրանց խուզարկել են և սկսեց գործել միայն գերմանացիների դէմ:

Այնուհետև գնդ. Շմակալովը մանրամասնօրէն պատմում է թէ ինչպէս գերմանացիները ժողովում էին երկրի բոլոր մթերքը, ծծում էին ամեն կողմից և ուղարկում դէպի Գերմանիա ու ճակատը, և թէ ինչպէս ինքն ու իր ընկերները ամեն կերպ աշխատում էին արգելք լինելու այդ ամենին՝ այլև այլ միջոցներով, նոյնիսկ հակառակ գնումներով: Իսկ թէ իր և ընկերների գործունէութիւնը որևէ կերպ ընդդէմ է եղել Վրաստանին —այդ մասին մտածելն անգամ անհեթեթութիւն էր:

Իր մանրամասն ցուցմունքների մէջ գնդ. Շմակալովը նկարագրում է կամուրջի պայթեցման գործողութիւնը, որի միակ նպատակն է եղել՝ ըստ հրահանգի Դաշնակիցների միսիային, մի երկու շաբաթ արգելք լինել գերմանացիների անցնելուն:

Վերջումը, գնդապետը յայտնում է, որ ինքը նորից և նորից պնդում է, թէ իր գործադրած պայթեցումը երբէք չպէտք էր գործողութիւն համարել ընդդէմ Վրաստանի և չըպէտք էր տալ այն բնոյթը, որը նա չի ունեցել ոչ մի կերպով:

ՔՐՈՆԻԿՈՆ

Դաշնակիցները Թիֆլիսում. —Համաձայնութեան պետութիւնների միսիայի պետը դեռ ևս Թիֆլիս չի հասել: Թիֆլիս գտնուող Դաշնակիցների սպաների ուղին է ներկայանում ժամրդանը: Թիֆլիս եկած գեն. Տոմսոնի զօրքերի սպայակոյտի պետ գնդ. Ստոքսը վերադարձաւ Բագու: Թիֆլիս է եկել Բագուի անգլիական հրպատրաստ մայոր Մակդոնալդը: Ամսիս 24-ին, առաւօտեան ժամը 9-ին յատուկ գնացքով և 10 անցորդային վագոններով Թիֆլիս հասան անգլո-ֆրանսիական միսիան, գլխաւորութեամբ մի ֆրանսիական զօրավարի: Եկածները պիտի գնային հարաւ:

◆ **Ձերբակալութիւններ.**— Դեկտ. 24-ին ազատ արձակուեցին Բենիկ վարդապետ և Յովսէփ Խոսրովեանց:

◆ Դեկտ. 24-ին, ձերբակալութեան ենթարկուեց Նիկողայոս Մատինեանցը:

◆ Դեկտ. 24-ին խուզարկուեց Կովկաս. Հայոց Բարեգ. Ընկերութիւնը:

◆ Երէկ պետական իշխանութեան կողմից ձերբակալուեց մեր թերթի խմբագրութեան անդամ պ. Տիգրան Հախումեանը:

◆ **Ա. Չամալեանի մեկնումը.**— Մեզ հաղորդում են, որ Հայաստանի հանրապետութեան հաւատարմատար Ա. Չամալեանը միսիայի բոլոր անդամների և ծառայողների հետ երէկ երեկոյեան մեկնել է Թիֆլիսից վրաց կառավարութեան առաջարկութեան համաձայն, Բաթումի ուղղութեամբ:

◆ **Ուղղումն.**—«Ժողովրդի Ձայնի» երէկուայ համարում կադետական «Речь» թերթից թարգմանած «Քաղաքական անախրոնիզմ» յօդուածի տակ մոռացմամբ չէ դրուած հեղինակի ստորագրութիւնը, որ պէտք է լինի Վ. Տէր-Նազարեան (Բոլբոտեան).

Խմբագրական-Կոլէգիա

Հրատարակիչ / Հայ Ժողովրդական կուսակցութիւն

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

(23 դեկտ.)

Գերմանիայի կառավարութիւնը

Գերմանական սոցիալիստական հասարակապետութեան կենտրոնական խորհուրդը իր ձեռքն է առել գերմանական պետութեան և Պրուսիայի գործերի ղեկը: (Վ. Հ. Գ.)

Գեն. Մակենզեն

Գեն. Մակենզենը դիրի է վերցրած մարշալութ Թօշի կարգադրութեան համաձայն: Գեներալը հալածուել է այդ կարգադրութեան: (Վ. Հ. Գ.)

Ընտրական օրէնք

Պրուսական ազգ. խորհրդի համար ընտրութիւնները կատարուելու են 23 ընտրական շրջաններում: Կընտրուեն 401 պատգամաւորներ՝ համեմատական ընտրական կանոնով: (Վ. Հ. Գ.)

Հաշտութեան միջազգային կոմիսիայի ամերիկեան ժողովում գեներալ Նիւգամա յայտնեց, որ Մակենզենի զօրքի բնակեցման և զինաթափման իրագործւում է մարշալ Թօշի կարգադրութեան համեմատ:

406 գերմանացի գնդակահարուած

Վիլնայում (Լիտվ) ռուս բոլշևիկները հրացանազարկ արին 406